

De verovering van Boeda-Pest en de geschiedenis van een damastpatroon

De Turkse dreiging enerzijds, de expansieve neigingen van Lodewijk XIV van Frankrijk en vooruitzichten op kwesties betreffende de Spaanse erfopvolging anderzijds stelden keizer Leopold I van Habsburg-Oostenrijk in het voorjaar van 1684 voor de moeilijke keuze de oorlog aan de oostzijde van zijn rijk te hervatten of troepen langs de westgrens te concentreren. Weliswaar hadden de Turken in 1683 een gevoelige nederlaag geleden toen zij in de strijd bij de Kale Berg voor Wenen teruggeslagen werden, maar zij bleven niettemin een gevaar vormen, terwijl Lodewijk XIV door zijn oorlogsverklaring aan Spanje en de belegering van Luxemburg meer acute spanningen in de westelijke wereld veroorzaakte. Doorslaggevend voor een verplaatsing van de krijg naar het oosten werd echter de door toedoen van Paus Innocentius XI in maart 1684 tot stand gebrachte Heilige Liga tussen de Rooms Keizer, de koning van Polen en de Republiek Venetië, waar bij de keizer de bedoeling voorlag om Hongarije aan de Turken te onttrekken en weer tot een hechte christelijke staat te maken. Hoewel het keizerlijke leger onder hertog Karel van Lotharingen tot in Pest wist door te dringen, van waaruit men Boeda, aan de overzijde van de Donau, had willen veroveren, liep de veldtocht van 1684 op niets uit, ondanks het feit dat na de in augustus met Lodewijk XIV te Regensburg gesloten wapenstilstand vrijwel alle aandacht op het oosten gericht kon worden. In het volgende jaar werd besloten om allereerst de vesting Neuhäusel (= Ersekujvar) aan de rivier de Nyitra in Hongarije te veroveren. Reeds in 1683 had men deze grensvesting belegerd, doch het beleg moest toen worden opgebroken

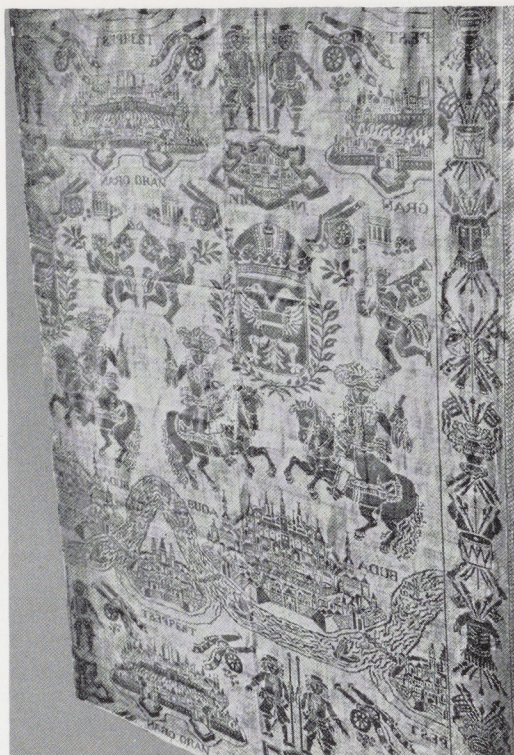
door tegenaanvallen van de Turken elders. Thans werd de vesting op 11 juli door de keizerlijken onder Karel van Lotharingen ingesloten. De Turken begonnen echter van uit Boeda een tegenoffensief en gingen over tot de belegering van Gran (= Esztergom) aan de Donau. Deze laatste stad was, nog geen twee jaar geleden, op de Turken heroverd, die deze zetel van de primaat van Hongarije sinds 1543, met slechts een onderbreking van tien jaar, in hun bezit hadden weten te houden. De hertog van Lotharingen werd nu genoodzaakt het beleg van Neuhäusel aan een van zijn generaals, graaf Caprara, over te dragen, terwijl hij zelf met zijn hoofdmacht op 8 augustus de Donau overstak en daar met keurvorst Maximiliaan Emanuel van Beieren tegen de van Gran uit oprukkende vijand stelling nam. Elf dagen daarna was de strijd beslecht: de hertog van Lotharingen had de Turken voor Gran verslagen terwijl de vesting Neuhäusel stormenderhand door graaf Caprara was ingenomen. In het voorjaar van 1686 werden uitgebreide voorbereidingen getroffen voor een grootscheepse aanval op Boeda-Pest, het bolwerk van de Turken in Hongarije. Grote troepenmachten onder Karel van Lotharingen en onder Maximiliaan Emanuel van Beieren en markgraaf Lodewijk Willem van Baden trokken aan weerszijden van de Donau tegen Boeda en Pest op. Op 17 juni 1686 wist prins Eugenius van Savoye, toegevoegd aan het leger van de keurvorst van Beieren, met zijn dragonders Pest te veroveren, terwijl de regimenten van Karel van Lotharingen op de andere oever Oud-Boeda bezetten. Ondanks felle aanvallen en bestormingen van de verenigde legers duurde het evenwel tot 2 september alvo-

Afb. 1. Keizer Leopold I te paard. Prent naar Pieter Stevensz. van Gunst, uitgegeven door Jacobus Peeters, Antwerpen (ruiterportret bij: *Briefve description et demonstration des places et villes . . .*, z.j.). Bibliotheek, Rijksmuseum, Amsterdam.

rens hen de vesting zelf in handen viel. De capitulatie van Boeda was de grootste overwinning voor keizer Leopold op de Turken behaald sinds het terugslaan van de vijand voor Wenen in september 1683¹.

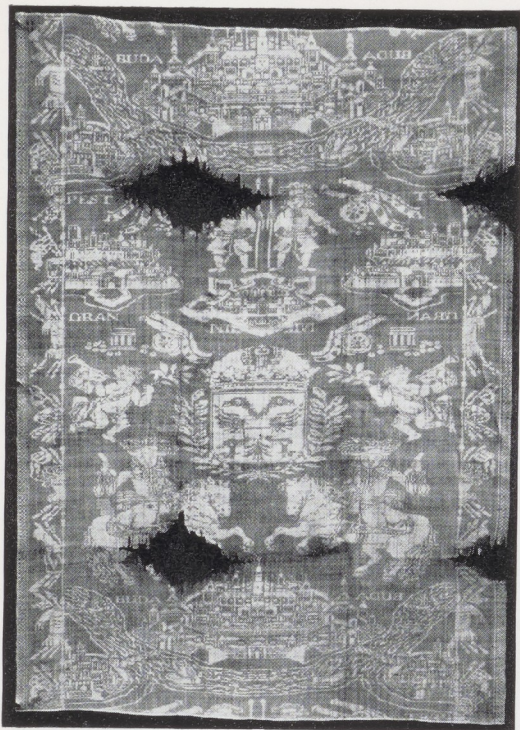
Het nieuws van de val van Boeda-Pest verspreidde zich snel in de gehele westelijke – christelijke – wereld en de vreugde over deze nieuwe grote nederlaag van de Turken was groot en werd op vele plaatsen uitbundig gevierd. Een van de merkwaardige uitingen van de grote indruk die dit krijgsgebeuren maakte is het feit dat er speciale tafeldamasten werden geweven ter ere van de overwinning. Het idee op zich zelf was niet nieuw: reeds in 1648, bij de verovering van Kortrijk door aartshertog Leopold van Oostenrijk,

Afb. 2. Leopold I en de verovering van Neuhäusel, Gran, Boeda en Pest. Tafellaken, wit linnen damast, 167 × 216 cm. Vlaanderen, na 1683. Verz. de Béthune, Sted. Museum, Kortrijk. Foto naar het Bull. v. d. Gesch. en Oudh.k. Kring te Kortrijk 1912–1913.

waren er herinneringsdamasten geweven en evenzo in 1656 ter gelegenheid van het ontzet van Valenciennes door don Jan van Oostenrijk. Ook het wisselende geluk in de oorlog van de Republiek der Verenigde Nederlanden met Frankrijk vond zijn weerspiegeling in tafelgoed: Lodewijk XIV werd in 1672 enige malen daarin geëerd als hersteller van de Kerk van Rome in Nederland, Stadhouder Willem III als heroveraar van Grave in 1674. Ook het ontzet van Wenen, in 1683, werd meerdere malen in damasten in beeld gebracht.

Van al deze damastpatronen is dat met het ontzet van Valenciennes vooralsnog het enige waarvan wij zowel de ontwerper als de wever kennen². De voorstelling, een veldheer te paard, zijn wapen,

engelen met trompet, palmtak en zegekrans, een stadsgezicht en een inscriptie in een cartouche, het geheel binnen een rand van wapentropen, kan voorlopig als prototype worden beschouwd van de meeste damasten met oorlogstaferelen zoals die tot 1745, na de slag bij Fontenoy, in Vlaanderen werden vervaardigd. Vanaf 1683 werden aan dit vrij stereotiepe beeld soms nog kanonnen en vechtende soldaten toegevoegd.

Van de tenminste vijf tafelgoedpatronen waarin de verovering van Boeda werd herdacht zal er hier slechts één, waarvan zowel een tafellaken als een servet bewaard zijn gebleven³, worden besproken en afgebeeld (afb. 2 en 3). Bij de afbeeldingen zal de spiegelbeeldige herhaling van het patroon opvallen; deze hangt samen met een veel toegepaste, arbeidsbesparende weeftechniek.

In het damast worden ditmaal niet de bevelvoerende generaals als de veroveraars geëerd, maar wordt de keizer, voor wie zij vochten, als de grote overwinnaar voorgesteld. Leopold I wordt afgebeeld

in een zeer gebruikelijke pose (cf. afb. 1)⁴, gezeten op een steigerend paard, dat hij met één hand beugelt, terwijl hij in de andere, opgeheven hand zijn maarschalksstaf houdt. Op zijn allongepruik draagt de keizer een grote, opgetoomde hoed met veren, om zijn hals een krawat met een uitbundige krawatsrik; om zijn rok met pagemouwen is om zijn middel een op de rug gestrikte sjerp geslagen; voorts draagt hij stevels met brede schacht. Op de schabrak van zijn paard is het wapen van Oostenrijk aangebracht, evenals op de pistooltas voor aan het zadel. Boven de ruitersfiguur zweeft een putto met een schuin voor het lichaam langs lopende, op de rug gestrikte sjerp; met de ene hand brengt hij een bazuin met een vaan, waarop de dubbele adelaar van het H. R. Rijk is afgebeeld, naar de mond, in de andere hand houdt hij een lauwertak boven het hoofd van de keizer. In het midden, boven twee elkaar aan de voet kruisende lauwertakken, staat het keizerlijke wapen: de dubbele adelaar van het Heilige Roomse Rijk met hartschild Oostenrijk;

Afb. 3. Leopold I en de verovering van Neuhäusel, Gran, Boeda en Pest. Servet, wit linnen damast, 91,5 × 71 cm. Vlaanderen, na 1686. Ned. part. verz.

Afb. 4. Lodewijk XIV en de verovering van Charleroi, Bergen en Namen. Servet, wit linnen damast, 95 × 72,5 cm. Vlaanderen, na 1693. Rijksmuseum, Amsterdam.

Afb. 5. De hertog van Marlborough en de verovering van Ath, Meenen en Oostende. Servet, wit linnen damast, 110,5 × 89,5 cm. Vlaanderen, na 1706. Ned. part. bezit.

Afb. 6. Prins Eugenius van Savoye en de verovering van Ath, Meenen en Rijssel. Servet, wit linnen damast, 96 × 73,5 cm. Vlaanderen, na 1708. Ned. part. bezit.

Afb. 7. Karel van Oostenrijk en de verovering van Barcelona. Servet, wit linnen damast, 97 × 72,5 cm. Vlaanderen, na 1705. Ned. part. verz.

het schild wordt door de keizerskroon gedekt. Recht daarboven wordt een gebastioneerde vesting afgebeeld, welke in vorm overeenkomt met die van het in 1684 ingenomen Neuhäusel (cf. afb. 9), als afkorting waarvan dan ook wel het bijschrift NIE zal duiden. Links van de vesting staan, naast kogels en een kruisvat, twee kanonnen gericht op een tweede vestingstad, met onderschrift GRAN. De gelijkenis met deze stad (cf. afb. 10) is overtuigend. Men moet hier wel terdege voor ogen houden dat, in verband met de verdubbeling van het beeld hij het weven, slechts een deel van de stad wordt weergegeven. De rivier de Donau, die het lage deel van de stad aan twee zijden omspoelt, is door een enkele lijn aangegeven. Duidelijk herkenbaar is het vooruitstekende bastion in het midden, de vorm van de poort daarachter, de muren aan weerszijden, die het laag gelegen deel van de stad bescherming moesten bieden, en de ver in de Donau uitstekende punt van deze waterstad. Opvallend zijn ook de steil naar boven lopende plooien van de rots waarop de versterkte stad ligt, waarvan verscheidene gebouwen vrij goed herkenbaar zijn. Van de twee stompe torens midden op de akropolis wordt er op het servet slechts één afgebeeld; de herhaalde verdubbeling van het patroon in het tafellaken wekt, voor wat dit laatste detail betreft, even een illusie van de werkelijkheid en geeft tevens een indruk hoe goed de ontwerper van damastpatronen vertrouwd moest zijn met de weeftechniek om daar behendig gebruik van te kunnen maken. In het midden, boven de vesting Neuhäusel, staat een soldaat met een stok of wapen in de hand naast een paar kanonnen die op de er boven gelegen stad Boeda gericht zijn. Ook dit stadsbeeld is weer symmetrisch verdubbeld; de linkerhelft biedt een gezicht op de stad zoals die vanuit het noorden gezien kon worden (cf. afb. 11). Ook hier is weer duidelijk de lage waterstad te onderscheiden, besloten tussen de muren met bastions en poorten aan de waterzijde en de ringmuur van de bovenstad. Naast de kerken en overige gebouwen is vooral de burcht goed herkenbaar; links daarvan staat het bijschrift BUDA. Over de Donau, die als een brede rivier met een grote bocht langs de stad

stroomt en waarop een paar schepen varen, ligt de schipbrug naar Pest, waaromheen een aftaking van de Donau is geleid; er onder staat de inscriptie PEST. De randen met wapentropceën aan weerszijden komen alleen bij het tafellaken door de spiegelbeeldige verdubbeling tot hun recht, bij het servet zijn ze gehalveerd. Dit wit linnen tafelgoed zal waarschijnlijk zeer kort na de verovering van Boeda in Vlaanderen zijn geweest, waar, met Kortrijk als centrum, de damastnijverheid toen floreerde.

Bevreesd dat met de val van Belgrado, in 1688, de oorlog met de Turken zou worden beëindigd, waardoor de Duitse Keizer en zijn bondgenoten weer alle aandacht aan het westelijke front zouden kunnen gaan besteden, begon Lodewijk XIV, altijd vindingrijk in voorwendselen ter rechtvaardiging van nieuwe aanspraken en gebiedsuitbreidingen, opnieuw een oorlog door een inval in het gebied van Keulen. Dit was het begin van de Negenjarige Oorlog, waarin door de coalitie van de keizer met Engeland en de Republiek der Verenigde Nederlanden Lodewijk XIV weliswaar de strijd ter zee volledig verloor, maar desondanks te land vele overwinningen boekte. Na een inval in de Zuidelijke Nederlanden veroverde de koning van Frankrijk onder andere in 1691 Bergen in Henegouwen, in 1692 de vesting Namen aan de Maas en in 1693 Charleroi.

Was het tijdnood of zuinigheid die de wevers, die ter gelegenheid van Lodewijks overwinningen herinneringsdamasten weefden, naar een oud patroon deed grijpen? Het patroon van 1686 met de stadsgezichten van Neuhäusel, Gran en Boedapest werd 'aangepast' aan de nieuwe gebeurtenissen (afb. 4 en 8)⁵. In plaats van het keizerlijke wapen kwam het wapen van Frankrijk, gedekt door de Franse koningskroon en omhangen met de ordeketen van St. Esprit. Van het vaan aan de bazuin werd de dubbele adelaar op één klauw na weggelaten. De inscripties werden respectievelijk

Afb. 8. Lodewijk XIV en de verovering van Charleroi, Bergen en Namen. Servet, wit linnen damast, 95 × 72,5 cm. Vlaanderen, na 1693. Rijksmuseum, Amsterdam (geschenk R. J. Baron van Höevell, Amstelveen).

vervangen: NIE door CHAR (voor Charleroi), GRAN door MONS, BUDA door NAMVR; PEST werd zonder meer weggelaten. De stadsgezichten zelf bleven onveranderd, alleen werden de stompe torens van Gran nu voorzien van een door een fleur-de-lis bekroonde spits⁶. Boven het hoofd van de ruitersfiguur, die bleef zoals hij was, werd 's konings naam toegevoegd: LOUIS XIII. Men vergat echter het wapen van Oostenrijk op de schabrak en pistooltas te vervangen, een tegenover Lodewijk XIV nogal pijnlijk verzuim.

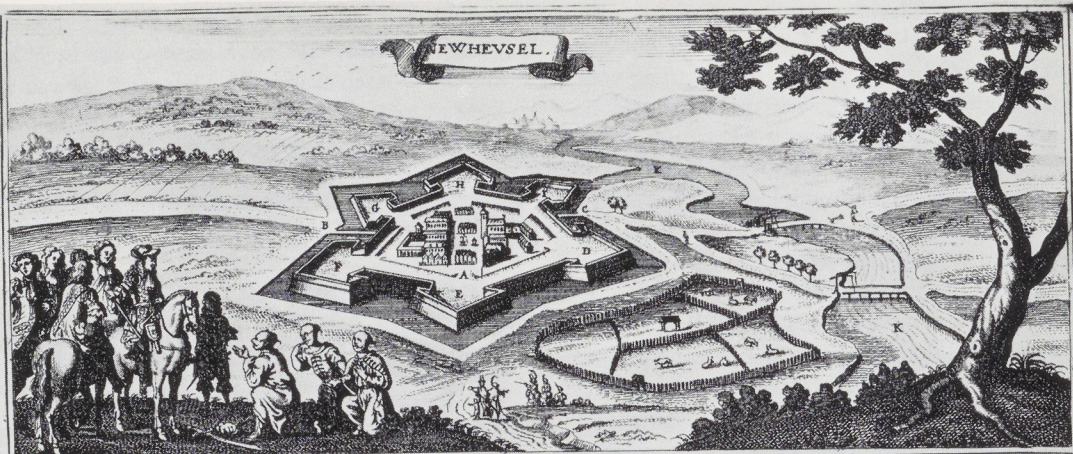
Nauwelijks vier jaar nadat in 1697 met de Vrede van Rijswijk een einde was gekomen aan de Negenjarige Oorlog brak de Spaanse Successieoorlog uit tussen de Duitse Keizer, in de Grote Alliantie van 1701 verbonden met Engeland en de Republiek der Verenigde Nederlanden, en de Franse Koning en Spanje. Lodewijk XIV ondersteunde, uiteraard, de aanspraken van zijn kleinzoon Philips van Anjou, die door Karel II, de laatste Habsburgse koning van Spanje, tot zijn opvolger was benoemd. Keizer Leopold daarentegen eiste de Spaanse troon op voor de Habsburgers, en met name voor zijn tweede zoon, Karel. De strijd vond zowel in Italië, Duitsland, de Zuidelijke Nederlanden als in Spanje zelf plaats. De Habsburgse pretendent, die zich Karel III van Spanje noemde, deed via Portugal een inval in zijn gebied en veroverde er op 9 oktober 1705 Barcelona.

Een damast te zijner ere (afb. 7)⁷ vertoont alweer het stadsgezicht van Boeda-Pest uit 1686, maar nu met het bijschrift BARCELONA. Het gebruik van hetzelfde stadsbeeld uit 1693 verraadt zich nog door de, kennelijk niet geheel uit de oude werktekening weggenomen, letter N, onder de R van BARCELONA. Het overige deel van het patroon is nieuw, althans niet gecopiëerd van het ontwerp van 1686. Men ziet er Karel te paard onder het opschrift CAROLVS III AVSTRIE ARCHIDVX (op andere, overigens identieke damasten luidt het soms reeds CAROLVS III HISPANIARVM REX)⁸, het gekroonde wapen van Spanje en het, eveneens gekroonde Duitse keizerlijke wapen; daarboven, binnen een cartouche met rolwerk⁹ de inscriptie BARCELONA DEVICTA EST PER CAROLVM 9^A OCTOBRIS 1705. De

lopende randen zijn weliswaar verdubbeld, maar sluiten niet op de bedoelde wijze aaneen, zodat de helm en het harnas ter zijde van het stadsgezicht gehalveerd blijven; de randen naast het overige patroon bestaan uit bladomwonden staven.

Reeds in het begin van de Spaanse Successieoorlog, in de zomer van 1702, werd de graaf (later hertog) van Marlborough benoemd tot opperbevelhebber van de Engels-Nederlandse troepen in de Zuidelijke (Spaanse) Nederlanden en Zuid Duitsland. Onder zijn bevel streed Hendrik, graaf van Nassau-Ouwerkerk, die in 1706 belast werd met de belegering van Ostende, welke stad op 6 juli na een langdurig beleg capituleerde. Spoedig daarop volgde het beleg en, op 22 augustus de verovering van Meenen onder de generaal der infanterie Ernst Willem van Salisch. In de herfst van hetzelfde jaar belegerde Ouwerkerk de vesting Ath en wist die op 2 oktober te veroveren. De eer van deze overwinningen werd weer in vele damasten aan de opperbevelhebber opgedragen. Gemakshalve werd het damastpatroon van Neuhäusel, Gran en Boeda-Pest nogmaals gebruikt (afb. 5): de putto houdt dezelfde lauwertak die hij respectievelijk reeds twintig en dertien jaar tevoren Leopold I en Lodewijk XIV had toegezwaaid nu boven het hoofd van Marlborough. Op het vaan van de bazuin staat opnieuw de dubbele adelaar van het H.R.Rijk en ook het grote middenschild draagt weer het wapen van de Duitse Keizer: de dubbele adelaar met hartschild Oostenrijk. Merkwaardig genoeg werd echter noch de Franse koningskroon, noch de ordeketen van St. Esprit vervangen en zij vormen hier, heraldisch en politiek gezien, een vreemde combinatie met het keizerlijke wapen. Boven het hoofd van de veldheer te paard (schabrak en pistooltas nog steeds met het wapen van Oostenrijk) prijkt nu het opschrift M. L. MARL BOR ROUGH¹⁰. De stadsbeelden zijn onveranderd gebleven; de stompe torens van Gran behielden de hun in 1693 bij de herdoping

Afb. 9, 10 en 11. Gasp. Bouttats. Gezichten op de steden Neuhäusel, Gran en Boeda. Etsen in *Briefve Description et demonstration des places et villes . . .*, z.j. Bibliotheek, Rijksmuseum, Amsterdam.

I. Peeters. op. De. Scoen. Mer t. A. de Sterckte Nieuwe Vessel. B. weener poort. C. de poort naer Gran. D. het Bolwerck Fergalshin. E. Scherrenin. F. Fridrichin. G. Kayserin. H. Ernstin. I. bolunin. K. de Riviere Neytra. ~
Gasp. Boukhals. fecit

I. Peeters. op. De. Scoen. Mer t. Ant. A. de sterckte Gran. B. de Waterstadt. C. Gakata. D. de Donauw. E. de Rivir Gran

A. Stadt. B. Caeste Van Buda. C. Stadt. Buda. D. Voorstadt. E. waeten oft Ioden Stadt. F. Geeraers. Bergh. G. Worme. Baden. H. Schinobru. I. Peeters. ex. op. De. Scoen. Mer t. Ant.
Gasp. Boukhals. fecit.

tot Namur toebedeelde spits. De stadnamen werden nu veranderd in HAET (voor Ath), MEENEN en OSTENDE; ook ditmaal verviel een benaming voor Pest. Tegemoetkomende aan de vraag naar de inmiddels meer en meer in zwang komende grotere maat servetten werd het middenpatroon aan de kanten nogmaals gedeeltelijk herhaald, terwijl de zijranden door verdubbeling verbreed werden; bovendien voegde men een onder- en bovenrand toe met in het midden wapentropen en in de hoeken het wapen van het H.R.Rijk¹¹.

In 1708 werd door de geallieerden onder andere besloten tot de verovering van Rijssel in Noord Frankrijk, een van de belangrijkste handels- en industriesteden van het land. Het beleg stond onder opperbevel van prins Eugenius van Savoye, die tot dan toe de keizerlijke legers in Italië en Duitsland had aangevoerd en pas kort tevoren naar Vlaanderen was gekomen om daar gezamenlijk met Marlborough de Fransen te bevechten. Na een beleg van ruim twee maanden viel de stad zelf op 22 oktober 1708 de prins in handen, de citadel, die voor een van de sterkste vestingen van Frankrijk gold, op 9 december daaraanvolgende. Nooit werden ter gelegenheid van een verovering en ter ere van een veldheer meer damastpatronen geweven dan na de capitulatie van Rijssel voor Eugenius van Savoye. Een daarvan (afb. 7) vertoont het nu langzamerhand wel vertrouwd beeld van Neuhäusel, Gran en Boeda-Pest en is een regelrechte opvolger van het damast voor Marlborough uit 1706. Slechts twee veranderingen werden aangebracht: de inscriptie terzijde van het keizerlijke wapen luidt nu PRINCE EUGENIUS (sic), terwijl de naam OSTENDE vervangen werd door RISSEL. De namen HAET en MEENEN werden veranderd noch weggelaten, hoewel de eer van deze veroveringen toch volledig aan Marlborough en zijn generaals toekwam; prins Eugenius vertoefde toentertijd in Italië. Wel werden de servetten weer in de voor die tijd wat ouderwets aandoende kleine maat geweven, zonder verdubbeling van de zijranden of toevoeging van meer dan een smal schakelrandje aan boven- en onderkant. De mogelijkheid is natuurlijk niet uitgesloten dat deze merkwaardige serie identieke stadsgezichten,

Buda-Pest – Namur – Barcelona – Ostende – Rissel, te zijner tijd door nieuwe vondsten zal kunnen worden aangevuld. De oorsprong van de reeks in 1686 is echter, met de identificatie van het stadsgezicht van Boeda-Pest, in historisch verband vastgelegd.

Noten

¹ De historische gegevens voor dit artikel werden ontleend aan F. J. G. ten Raa, *Het Staatsche Leger*, dl. VII, 's-Gravenhage 1950; J. W. Wijn, *Het Staatsche Leger*, dl. VIII, banden I-II, 's-Gravenhage 1956-1959; M. Braubach, *Prinz Eugen von Savoyen*, 5 dln., München 1963-1965.

² A. Voisin, *Sur le Damassé de Flandre*, *Messenger des Sciences et des Arts de la Belgique*, 1833, blz. 295, met afb.

³ J. de Béthune, *Courtrai et les Guerres de Turquie*, *Bulletin du Cercle historique et archéologique de Courtrai*, 1912-1913, blz. 284-285, II en IV, fig. VIII.

Het tafellaken (in het Stedelijk Museum van Kortrijk) kwam ongeschonden te voorschijn uit het in W. O. II door zware brand getroffen, toen in de Grote Halle gevestigde museum van Kortrijk; het van zeven exemplaren enige geredde servet (thans verz. C. A. Burgers, Amsterdam) werd evenwel zeer beschadigd.

⁴ Het is allerminst de bedoeling om te suggereren dat deze en andere bij dit artikel afgebeelde prenten als voorbeeld hebben gediend voor het ontwerp van het besproken damast, zij dienen slechts ter vergelijking.

⁵ Dit servet werd in 1967 door de heer R. J. baron van Hövell te Amstelveen aan het Rijksmuseum geschonken.

⁶ In het servet van afb. 4 en 8 kon, o.a. door het gebruik van een grovere soort garen het hoogterapport niet in zijn geheel worden verwerkt; i.v.m. de gewenste lengte van het servet werd het patroon bovenaan, dwars door de stad 'Mons' heen afgebroken. Op een tafellaken (verz. C. A. Burgers, Amsterdam) komt het volledige patroon voor, evenals op een servet in Ned. part. bezit, waar het middenpatroon aan de kanten gedeeltelijk herhaald is, de zijranden door verdubbeling verbreed werden en waar liggende randen werden toegevoegd met wapentropen, terwijl in de hoeken het gekroonde Franse koningswapen is afgebeeld (zie ook noot 11).

⁷ Verz. C. A. Burgers, Amsterdam.

⁸ Servetten in het Museum De Lakenhal te Leiden; tafellaken in de verz. C. A. Burgers, Amsterdam.

⁹ Op de tafellaken en op andere servetten met dit patroon draagt de cartouche in het midden een kroon met daarboven aan weerszijden een dubbele adelaar.

¹⁰ G. T. van IJsselsteyn verklaart de afkorting M. L. als 'My Lord' (vgl. *White Figured Linen Damask*, Den Haag 1962, cat. nr. 347).

¹¹ Verg. servet met de verovering van Namen (Ned. part. bezit), vermeld in noot 6.